Oud-Utrecht

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht
Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht
Secr. der ver.: Dr. J. E. A. L. Struick, Stolberglaan 25, Utrecht
Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520
De contributie bedraagt f 10,— per jaar.
Wie een gebonden jaarboekje wenst te ontvangen betaalt f 12,50.

ACHTENDERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 10 / OKTOBER 1965

FRANçOIS HALMA, BOEKVERKOPER EN BOEKDRUKKER 1653-1722

Onder boekdrukkers van het laatste kwart der 17de eeuw munt François Halma ver boven zijn plaatselijke collega's uit; zijn drukwerk behoort tot het beste van zijn tijd en werd ten volle door zijn tijdgenoten gewaardeerd.

Halma werd 3 januari 1653 geboren te Langerak, waar zijn vader predikant was. Na diens overlijden in 1660 vestigde zijn moeder zich met haar zes kinderen aan het Begijnehof te Utrecht. Hier bezocht François de St. Hieronymusschool en kreeg bovendien les van zijn broeder die voor predikant studeerde, hij heeft dus waarschijnlijk ook zelf dit beroep gekozen. Doch toen zijn broeder te Baambrugge werd beroepen, brak François zijn studie af en koos, ook omdat hij zijn moeder niet tot last wilde zijn, het beroep van boekhandelaar [1]).

Zijn leerjaren heeft hij waarschijnlijk doorgebracht bij Pieter Elsevier op de Pausdam. Diens winkel werd na de inlegering van franse krijgsbenden in 1672 dagelijks door voorname franse krijgshoofden bezocht, waardoor François Frans leerde en enige franse boeken kon vertalen. Hierdoor maakte hij naam en kon zich in 1675, toen Elsevier zijn zaak van de hand deed, zelf als boekhandelaar vestigen. Hij huurde nu een winkelhuis in de Choorstraat en trouwde met de utrechtse Mechteld Pos.

Kort hierop verhuisde Halma naar een perceel aan de Oudegracht tegenover de Gaardbrug, dat op de titel ener uitgave van 1680 „in Calvinus" wordt genoemd. Hij vond daar waarschijnlijk de nodige ruimte om aan zijn verkoopzaak een drukkerij te verbinden.

[1]) G. A. Evers, François Halma te Utrecht: Het Boek VI—1917, blz. 135—136.

Aan nog meer ruimte moet hij behoefte hebben gekregen toen de vroedschap hem in 1684 aanstelde tot drukker van de academie. Als zodanig heeft hij zich zo onderscheiden dat de vroedschap in 1685 besloot de drukker François Halma, met uitsluiting van alle anderen, tot drukker van de academie te benoemen.

Een nieuwe instructie werd toen gemaakt dat Halma van nu af aan zou drukken „alle de theses soo inaugurale als die sub praesidio in dese academie worden gedisputeert".

Wat verstond men onder deze theses? Naast studie en het volgen van de openbare en private lessen plachten de studenten zich destijds te oefenen in het disputeren. Op geregelde tijden werden disputcolleges gehouden, waarop de studenten zich onder leiding van de professor oefenden in het verdedigen en bestrijden van de stellingen (theses) die verband hielden met de op zijn college behandelde onderwerpen [2]). Voor disputaties inaugurales werd een onderwerp opgegeven door de professoren tot verkrijging van de doctorale graad [3]). Disputationes sub praesidio waren disputaties waarop een student een verhandeling of stelling, of beide, in het openbaar verdedigde onder het voorzitterschap en de leiding van de hoogleraar [4]).

Het houden van deze disputaties was een voornaam deel van het hoogleraarsambt; de luister der academie werd in grote mate bepaald door het houden van veel publieke disputaties. De utrechtse magistraat moedigde ze aan door ze geheel of gedeeltelijk op stadskosten te laten drukken.

Ook leverde Halma geregeld een klein bedrag voor boeken ten behoeve van de academische bibliotheek en gunde de vroedschap hem in 1687 de levering van boeken, papier etc. „aan de Consistorie van de Duytse Gemeente". Door afkoop van andere boekverkopers heeft Halma zich achtereenvolgens van deze leverantie aan kerkeraad en consistorie verzekerd.

Ook aan het papier heeft Halma zijn aandacht gewijd. Bewijs van zijn ondernemingsgeest en begrip van tijdsbehoeften is dat hij een papiermolen heeft willen oprichten. Door de herroeping van het edict van Nantes waren honderden protestanten, die in Frankrijk aan de papierindustrie arbeidden, naar hun land teruggekeerd. Halma ontwierp nu een plan voor een papiermolen aan de Vaartse Rijn, maar deze is niet tot stand gekomen, waarschijnlijk waren te weinigen bereid in deze onderneming hun geld te steken.

Als uitgever heeft Halma zich op elk gebied der wetenschap bewogen. Hij gaf o.a. uit de klassiek-philologische werken van de vermaarde Samuel Pibiscus, rector der St. Hieronymusschool, die zijn huisvriend was en de peetoom van een zijner zoons. Enkele drukken heeft hij fraai verzorgd en versierd met kopergravures, waarvoor hij een grote liefde had. Aanvankelijk gaf hij deze uit met het drukkers-

[2]) G. W. Kernkamp, De Utrechtsche Universiteit 1636–1936. Utrecht 1936 I, blz. 147.
[3]) A. W. blz. 150.
[4]) A. W. blz. 148.

merk van zijn leermeester Pieter Post, maar na zijn benoeming tot akademiedrukker gebruikte hij een eigen uitgeversmerk.

Doch Halma was niet alleen boekdrukker en boekverkoper, hij was ook dichter die meermalen ernstige dichtstukken vervaardigde welke met de tijdsomstandigheden verband hielden. Aan stadhouder Willem III riep hij een hoogdravend „Welkom" toe, toen deze in 1689 koning van Engeland werd. Halma gaf deze gedichten uit in plano-vorm, welke in de 17e eeuw zo gebruikelijk was.

Zeer gezocht was hij als bruiloftsdichter. Bij deftige bruiloften bestelde men bij hem een gedicht dat hij bovendien zelf drukte. Aan de bruiloftsdis werd het bij „het tweede gerecht", als de gasten al een beetje uitgepraat waren, aan het bruidspaar voorgedragen.

Geen wonder dat het Halma steeds aan ruimte voor zijn drukkerij heeft ontbroken. Daarom kocht hij 25 oktober 1690 „sekere huysinge, erve ende grond, met kluisen en alle vorder toebehorden, staende ende gelegen alhier binnen Utrecht aende oostsijde van d'Oudegrafte, tegen over de Besembrugge, streckende voor uijt de voors. grafte tot agter tegen de huijsinge ende erf vanden Toelast toe . . .

De Toelast was een herberg, gevestigd in het vroegere huis Blijdestein, dat het eerst wordt vermeld in 1366. Aanzienlijke families hebben er gewoond. In 1487/88 werd de stadskist met de archieven (lees: met haar inhoud) een tijdlang in het huis Blijdestein geborgen. In later tijd vestigde men in het huis Blijdestein een herberg, waar de toelast uithing: reeds in een transport van 21 juni 1653 wordt vermeld de huizinge „van outs genaamd Bleyesteijn, daar nu den Toelast uithangt" [5]).

De toelast was een groot vat, bestemd voor wijn of bier, dat in vele herbergen uithing.

Het huis De Toelast bestaat nog altijd achter de moderne gevel,

[5]) S. Muller Tz., Oude huizen te Utrecht. Utrecht, 1911, blz. 16—17.

GEVELSTENEN - WAPENS - VERSIERINGEN ENZ.

in vorstvrije bouwkeramiek uitgevoerd

N.V. „WESTRAVEN"

Heuveloord 112
Utrecht - Telefoon 1 16 20

de middeleeuwse vorm op plaat II bij Muller's Oude huizen is gereconstrueerd naar 18e eeuwse tekeningen waarop het huis voorkomt. Hiernaast woonde Halma in het huis Volbeijert of Die vier Heemskinderen, welke oude huisnaam in 1690 blijkbaar niet meer in gebruik was. Dit huis, Oudegracht 154, is nu opgenomen in de bioscoop aldaar [6]).

Hier is Halma ooggetuige geweest van de volksdrukte bij de samenkomst van stadhouder-koning Willem III en czaar Peter van Rusland in De Toelast.

Toen Willem III wegens de vredesonderhandelingen te Rijswijk in 1697 in ons land vertoefde, vernam hij dat czaar Peter in Amsterdam was aangekomen en met hem een gesprek wilde houden op de plaats welke Willem zou aanwijzen. Willem noemde toen de herberg „De Toelast" te Utrecht.

De vorsten zijn hier in september samengekomen, elk vergezeld van drie „ambassadeurs", vertrouwensmannen, en een gevolg van gezanten die hun volk vertegenwoordigden; die van Rusland waren 270 in aantal, allen kostbaar gekleed. De czaar zelf verscheen om geen aandacht te trekken in de avond van 10 september met drie gezanten in een gewone jachtschuit. De koning kwam de volgende dag om vier uur te Utrecht aan, vergezeld van Nicolaas Witsen, burgemeester van Amsterdam, en een groot gevolg van hovelingen. Hij gaf kort hierna audiëntie aan de drie ambassadeurs, die door Witsen werden vergezeld. Kort na het vertrek der gezanten zijn de vorsten bij elkaar gekomen. De czaar trad de koning enige schreden tegemoet, omhelsde hem broederlijk en geleidde hem naar zijn kamer, waar zij bijna een uur bijeenbleven, alleen vergezeld door de heren Witsen en Le Fort; wat er verhandeld werd, bleef onbekend [7]).

De czaar had veel geleerd uit Witsens hoofdwerk Noord- en Oost-Tartarije over scheepsbouw en handelsbetrekkingen. Le Fort, stadhouder van Novgorod, fransman van geboorte, was te Moskou in aanzien gekomen en had een overwegende invloed gekregen op czaar Peter, die hij steeds met raad en daad bijstond.

Het voornemen bestond dat de vorsten de volgende dag het middagmaal zouden gebruiken op het huis te Zuilen, doch dit ging niet door: de czaar vreesde de toeloop van nieuwsgierigen bij zijn aankomst. Hij wilde altijd onopgemerkt blijven en kleedde zich hiervoor zo eenvoudig mogelijk.

Wellicht hebben de volgende dagen nog meer bijeenkomsten plaats gehad, want het verblijf in De Toelast heeft tot 15 september geduurd, maar hierover ontbreken alle berichten [7]). Evenmin is ooit bekend geworden wat op deze samenkomsten is verhandeld, waarschijnlijk heeft Peter hier financiële ondersteuning gezocht voor allerlei ondernemingen in zijn buurlanden.

[6]) Mededeling van mr. J. W. C. van Campen.
[7]) Jacobus Scheltema, Rusland en de Nederlanden II, Amsterdam 1807, blz. 207–208.

Na het vertrek van de vorsten en hun gevolg heeft de herberg De Toelast voor hun verblijf een rekening ingediend van honderdduizend gulden. Reeds op 20 augustus 1697 had de raad van state aan de generale staten verzocht een petitie uit te schrijven voor 100.000 guldens ter bestrijding van de onkosten van het moscovisch gezelschap. Nog dezelfde dag richtten de generale staten (Hare Hoog Mogenden) zich tot de staten van Utrecht en van de andere provinciën (Hare Edel Mogenden) met verzoek haar aandeel liefst terstond bij te dragen. Op 8 september vergaderden de staten van Utrecht hierover en stemden toe [8]). Blijkbaar is dit 's morgens gebeurd, want nog dezelfde dag komt het geval in de vroedschap van Utrecht in bespreking (de stad immers vormde met de kleine steden het derde lid van de staten). Ook de vroedschap stemde toe.[9]).

Gaarne zal zij dit hebben gedaan, want hoe heeft Utrecht zich steeds verblijd in een bezoek van koning Willem III. Met klokgelui placht het dan zijn komst te begroeten. Aldus deed men ook op 11 september 1697 en heeft de stadsontvanger 29 gld. 8 st. uitbetaald aan „de bedienden van kercken ende capittelen voor 't luyden van de clocken bij het doorpasseren van syn con. majt. van Groot Bretagnen" [10]).

François Halma heeft toen een „Welkoomst" aan Willem III gedicht, dat hij uitgaf als een plano-blad van 57.5 cm. breed en 42 hoog. Na het opschrift in versierde letters volgt, gedrukt in twee kolommen, het, toch wel zeer bombastische gedicht [11]):

WELKOOMST,

Aan den Grootmagtigsten en Onverwinnelyken VORST,

WILHEM den III,

DOOR GODTS GENADE,

Koning van GROOT-BRITANJE, VRANKRYK en IERLAND;
Beschermer des Geloofs, enz. enz. enz.
Als zyne MAJESTEIT de Stad UTRECHT met zyne Koningklyke
tegenwoordigheid vereerde, en in het
Huis den TOELAST met het GROOT MUSKOVISCH GEZANTSCHAP
gesprek hield,

den 1. van Herfstmaand 1697

8) Gemeente-archief II 3515 (Resolutiën van de staten).
9) Gemeente-archief, Vroedschaps Resoluties.
10) Gemeente-Archief, Kameraars Rekening, 1 Oct. 1696–1 Oct. 1697, fol. 2 vs.
11) Stadsbibliotheek van Utrecht, Suppl. nr. 287.

Aan Utrecht.

O Utrecht, Bisschops Stadt, verhef uw kruin ten wolken!
Vorst WILHEM, die den troon betreed der Britse volken,
Ryd uwe poorten in, en huisvest in uw wal:
Juig, Stichtse Borgerschap! hier is uw Staatsbehouder,
Uw Staats- en Stadtsbelang rust op zyn Heldenschouder;
Dat uwe kreitzen, van de vreugde en 't heilgeschal,
Nu zwellen: elk schreeuwe uit; Leef lang, leef lang ORANJE!
De groote Waereldzuil, en Heiland van Britanje.

Utrecht spreekt.

Geduchte Waereldvorst, Beheerscher van drie Ryken,
Wien dapperheid en moed men nimmer zag bezwyken,
In 't woedend pekelschuim, of blaakende oorlogsvier;
Uw koningklyken roem klinkt tot aan 's hemels boogen,
Gy slaat uw Ryken gaa met wakende Argusoogen,
Terwyl uw Vorstenarm schraagd Neêrlands Staatbestier:
Zyt welkoom, grootste Prins, in myne aaloude muuren;
Uw deugd en oorlogslof zal tyd en eeuw verduuren.

F. HALMA.

Te Utrecht,
Gedrukt bij Francois Halma, Drukker van de Akademie, 1697.

Doch Halma was niet alleen boekdrukker en dichter, hij heeft ook veel werken uit het frans vertaald. Zo gaf hij te Utrecht uit: Antwoord op het boek van den Heer Bisschop Cordom, genaamd: Uytlegging der Katholyke leerlinge ... (1680, 8°); Petrus Jarieu, De vervulling der prophetiën, of de aanstaande verlossinge der kerke ... (1686, 8°), terwijl hij samen met C. Rouxel uitgaf Dictionnaire nouveau, français et flamand ... (1686, 8°).

Halma's verblijf in Utrecht eindigde in april 1699, toen hij naar Amsterdam verhuisde. Ook daar zette hij zijn uitgeversbezigheden voort, evenals na 1710 in Leeuwarden, waar de staten van Friesland hem tot Landschapsdrukker hadden benoemd. Op 13 januari 1722 is hij te Leeuwarden overleden. Zijn leven en bedrijf in Amsterdam en Friesland vallen echter buiten de bedoeling van dit artikel.

C. CATHARINA VAN DE GRAFT